

- захисту прав людини в умовах демократизації // Держава і право: 36. наук. пр. Юридичні і політичні науки. — К., 2004. — Вип. 27.
12. Философский энциклопедический словарь. — М.: ИНФРА-М, 1999.

УДК 347.734(410)(091)

Т. А. Латковська

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БАНКУ АНГЛІЇ

Пошук дійових форм та методів грошово-кредитного регулювання припускає вивчення та узагальнення накопленого досвіду різних країн. У зв'язку з цим великий інтерес викликають різні аспекти діяльності центральних банків, які виступають основними провідниками грошово-кредитної політики держави. Вивчення досвіду діяльності центральних банків окремих розвинутих країн надає особливу актуальність питанням, пов'язаним із забезпеченням захищеності та стабільності національної валюти. Банк Англії відомий як особливий інститут, що вирішує публічно-правові завдання, виступає предметом вивчення вчених-юристів та вчених-економістів. Серед них Я. А. Гейвандов, Н. Б. Топорнін, Г. А. Тосунян, В. П. Поляков, Л. А. Московкіна, В. М. Столяренко, В. Сміт, І. І. Кауфман, І. Барнашов, К. Брайолт, Е. Wade, А. Bradley, Eddi George та ін. Метою даної статті є дослідження основних особливостей виникнення та розвитку Банку Англії, дослідження його організаційно-правової структури та правового становища.

Банк Англії, відомий давно під назвою «Стара Леді» of *Threadneedle Street*, був заснований спеціальним Королівським наказом у 1694 р. як приватна акціонерна компанія. Однак в момент утворення у Королівському наказі зазначалося, що Банк Англії утворений не тільки в інтересах підприємств, але й з метою забезпечення загального (публічного) благополуччя та інтересу. Необхідність виникнення такого банку була продиктована дефіцитом коштів у державі в період війни з Францією. Відповідно до схеми фінансиста Паттерсона (*Patterson*), яка припускала утворення інституту під назвою Керуючий і К^о Банку Англії (*Governor & Company of the Bank of England*), на підставі Закону Таннеджа (*Tunnage Act*), була утворена така установа. Згідно із статтею названого закону, необхідна сума коштів передавалася уряду (для фінансування воєнних дій) [1, 37] у борг, в обмін на це банку дозволялося випустити банкноти на таку суму [2, 38].

За отриману послугу, Банку Англії надавалися важливі привілеї по відношенню до всіх інших банків. Банк став не тільки банкіром уряду, але й отримав право на випуск банкнот. Незважаючи на те, що Банк Англії був фінансовим органом уряду, він виступав як приватна компанія. У 1718 р. Банк почав контролювати емісію урядових цінних паперів і у 1844 році, відповідно до Закону «Про статут Банку Англії», відомого як Акт Роберта Піля [3, 27] (*Bank Charter Act of 1844*), отримав монопольне право банківської емісії [4].

У 1946 р. Банк Англії був націоналізований у зв'язку з прийняттям Закону про Банк Англії [5] (Закон прийнятий 14 лютого 1946 р.). Цим законом визнавалася доцільність передавання статутного капіталу та акцій Банку Англії у державну власність («*into public ownership*»), крім того зробити Банк Англії підконтрольним державі («*bring the Bank under public control*»). Таким чином з цього часу єдиним власником Банку Англії була держава, а акціями Банку керував уряд через казначейство. Формально Банк Англії не вважався ні складовою частиною казначейства, ні урядовою установою. Доктрина англійського права відносила його до «публічних органів асоційованих з казначейством» [6, 286]. Казначейство мало право час від часу після консультацій з управляючим Банку Англії надавати Банку директиви, якщо вони вважаються «необхідними в інтересах суспільства» [6, 301]. Такий підхід підтверджений і в наступних законодавчих актах про Банк Англії. На підставі Закону про грошовий обіг та банкноти [7] від 1954 р., Банк Англії почав визначати грошову політику, і Законом про банківську діяльність [8] від 1979 р. була визначена внутрішня структура Банку та законодавчо закріплені контрольні функції у взаємовідносинах з банківськими установами.

До 1977 р. казначейство мало вирішальне право визначати цілі грошово-кредитної політики, яку реалізовував Банк Англії. Восени 1977 р. уряду було запропоновано надати, по-перше, Банку Англії ширшу автономію і, по-друге, маючи потенційну можливість вступити до Європейського економічного та валютного союзу, Велика Британія повинна була виконати певні вимоги уряду, серед яких — надання незалежності центральному банку та дотримання певного рівня інфляції. За нормами Європейського економічного та валютного союзу рівень інфляції має бути не вищим ніж 1,5%, в той час коли у Великій Британії у 1999 р. він становив 2,5%, що, на думку голови Банку Англії Едді Джорджа, було «симптомом дисбалансу між надмірним попитом та пропонуванням» [9].

Із прийняттям у 1987 р. Закону «Про банківську діяльність» Банку Англії були надані ще більші державні повноваження, а саме: він отримав право нагляду за діяльністю всіх банківських установ Великої Британії. Відповідно до закону була утворена Рада банківського нагляду (*Board of Banking Supervision*). Крім цього Банк Англії здійснював реєстрацію та ліцензування банківських установ. Такими широкими повноваженнями Банк був наділений до 1998 р. Починаючи з 1997 р. уряд приймає рішення про необхідність реформування системи державного управління банківською діяльністю і у 1998 р. приймається новий Білль про Банк Англії (*Bank of England Bill's*), що закріпив правовий статус Банку Англії, його функції та повноваження [10]. На підставі ст. 10 закону казначейство наділялося повноваженнями надавати Банку Англії вказівки («*direction*»). Однак при цьому незалежність Банку Англії від уряду та казначейства не виключалася, особливо при проведенні грошово-кредитної політики. Згідно з тією ж статтею закону встановлювалося, що повноваження казначейства надавати Банку Англії директиви обмежені і не розповсюджуються на ту частину діяльності Банку, яка пов'язана із здійсненням грошово-

кредитної політики («*monetary policy*») [11]. Таким чином, новий закон суттєво обмежив адміністративно-правові та наглядові повноваження Банку Англії.

Якщо порівняти з центральним банком України, правовий статус якого визначений Законом «Про Національний банк України», то згідно з цим законом, Національний банк є особливим центральним органом державного управління, якому властиві характерні ознаки органів виконавчої влади, але при цьому його суттєвою відмінністю виступає те, що він не входить до системи органів, яку очолює Кабінет Міністрів, та не підпорядкований йому. Згідно із ст. 53 Закону «Про НБУ» не допускається втручання органів законодавчої та виконавчої влади або їх посадових осіб у виконання функцій та повноважень Ради НБУ чи Правління НБУ.

Знаходячись у центрі британської фінансової системи, Банк Англії уповноважений сприяти розвитку та підтримці на стабільному рівні всієї грошової та фінансової системи Великої Британії, що є основним вкладом у функціонування економіки держави.

На думку керуючого Банком Англії, Закон про Банк Англії 1998 р. значно розширив відповідальність Банку. Якщо раніше Банк відігравав роль молодшого партнера уряду та фактично був підпорядкований казначейству, то з прийняттям закону, Банк отримав можливість самостійно визначати методи проведення грошово-кредитної політики, але в рамках встановлених урядом параметрів [12, 22–28]. Отже, вищевказана правова норма гарантує незалежність Банку Англії при вирішенні конкретних питань, пов'язаних з безпосередньою реалізацією грошово-кредитної політики, але не означає його абсолютну автономію від уряду.

Для здійснення координації діяльності державних органів у фінансово-кредитній сфері уряд в особі казначейства, Банк Англії та FSA підписали у 1997 р. відповідну угоду (меморандум) про розмежування своєї компетенції. Серед основних принципів діяльності таких публічно-правових інститутів Великої Британії, як казначейство, Банк Англії та FSA, меморандумом виділені: 1) принцип чіткого розподілу обов'язків вищеназваних інститутів; 2) принцип прозорості їх регулюючої діяльності; 3) принцип відсутності дублювання та відповідальності регулюючих органів; 4) принцип регулярного інформаційного обміну [13, 69–78].

Банк Англії, відповідно до угоди, відповідає за стабільність всієї фінансової системи Великої Британії, включаючи стабільність грошово-кредитної системи, за виконання функції грошової політики, відповідає за укріплення грошової системи, розвиток та покращення інфраструктури платежів.

FSA відповідає за регулювання та нагляд діяльності банків та інших комерційних установ у фінансовій сфері.

Казначейство відповідає за утворення єдиної системи регулювання фінансово-банківської сфери, яке включає законодавче регулювання відповідних відносин.

Законодавчо закріпивши незалежність Банку Англії, уряд залишив за собою право контролювати його діяльність. Це проявляється в тому, що, по-пер-

ше, Банк Англії зобов'язаний доповідати про свою діяльність комітету казначейства від палати общин (комітет також затверджує на посадах нового голову та членів комітету монетарної політики), по-друге, у зв'язку з розширенням складу правління Банку Англії за рахунок представників різних секторів економіки, з'являються більші можливості для здійснення контролю (правління у цілому відповідає за керівництво діяльністю банку) і, по-третє, якщо рівень інфляції виявиться на 1% вищим або нижчим, то голова банку та голова комітету монетарної політики зобов'язані надати письмові пояснення.

Закон про Банк Англії визначив юридичний статус комітету грошово-кредитної політики та закріпив за уповноваженою фінансовою службою відповідальність за банківський нагляд.

До комітету грошово-кредитної політики сьогодні входять дев'ять осіб, п'ять із них — з вирішальним правом голосу та чотири — з дорадчим. Діяльність комітету визначають такі три напрямки: 1) досягнення 2% річного рівня інфляції, визначеного урядом; 2) щомісячне встановлення рівня процентних ставок; 3) прозорість та відкритість грошово-кредитної політики [14, 53–55].

Таким чином Законом «Про Банк Англії» визначена незалежність Банку Англії у проведенні грошово-кредитної політики, в той же час встановлена вимога уряду щодо боротьби з інфляцією. Правом здійснення нагляду та управління національним боргом перейшло до казначейства та FSA, але відповідальність за стабільність фінансової системи несе Банк Англії.

Банк Англії з боку уряду завжди відчував повну підтримку, і це було власне не тільки за часів кризових ситуацій у банківському секторі, а й протягом всього існування інституту центрального банку у Великій Британії.

Як бачимо, роль Банку та його функції змінювалися протягом трьохсотлітнього періоду. З моменту його заснування це був банкір уряду, з кінця XVIII ст. він — банкір для всієї банківської системи, банк банків. Поряд з наданням банківських послуг своїм клієнтам Банк Англії управляв валютним обміном та контролював золоті заощадження.

З 1998 р. Банк несе відповідальність за прийняття процентних ставок (до цього часу міністр фінансів щомісяця зустрічався з головою банку та встановлював рівень облікової ставки). Рішення про процентні ставки приймаються *the Bank's Monetary Policy Committee. Monetary Policy Committee* визначає, яка потрібна процентна ставка для задоволення основних економічних вимог. Основним завданням Банку Англії є підтримка стабільних цін в економіці.

Сьогодні, якщо досліджувати участь Великої Британії у єврозоні, то залишається багато економічних і тим більше політичних факторів, які не дозволяють Великій Британії повністю та остаточно приєднатися до євроленду. Держава не тільки повинна відповідати критеріям такого переходу, вона попередньо має виразити своє бажання на здійснення таких змін [15, 70–75].

Підсумовуючи зазначене вище, відзначимо, що:

1) на відміну від України, де банківська діяльність створювалась та значний час розвивалась на державній основі (Україна входила до складу Російської імперії (за винятком західних земель, що були частиною Австро-Угорщини),

де первісно головний банк країни був утворений як державний) [16; 17], банківська діяльність у Великій Британії з самого початку здійснювалася приватними банками (ми відзначали, що Банк Англії був утворений як приватна акціонерна компанія);

2) необхідність у націоналізації Банку Англії була викликана об'єктивною потребою, що виникла в середині ХХ століття, у регулюванні банківської діяльності в інтересах всього суспільства та в захисті прав клієнтів банку, що привело до необхідності утворення публічно-правової системи регулювання приватно-правових відносин у банківській сфері;

3) чинна система законодавства Великої Британії, на відміну від української, не виключає можливості наділення інститутів, формально утворених як акціонерні установи, державними повноваженнями публічно-правового характеру;

4) правове становище та повноваження Банку Англії закріплені в Законі «Про Банк Англії» від 1694 р., в Законі «Про Банк Англії» від 1946 р. та в Законі «Про Банк Англії» від 1998 р. Юридичний статус та повноваження FSA (Financial Services Authority), організації, що регулює фінансовий ринок Великої Британії, визначені Законом «Про фінансові послуги та ринок» від 2001 р. Важливими джерелами правового регулювання організації та функціонування банківської системи виступають рішення, прийняті в рамках ЄС;

5) Банк Англії безпосередньо займається проблемами державного регулювання банківської діяльності, незважаючи на те, що формально залишається акціонерною установою. Таким чином, Банк Англії виступає особливим інститутом, що вирішує публічно-правові завдання;

6) державно-правовий зміст функцій Банку Англії, юридичний зміст діяльності та належність Банку до системи державних інститутів не залежить від організаційно-правових особливостей його юридичного статусу.

Література і примітки

1. Брайолт К. Десятилетие-кредитная система Великобритании (к 300-летию юбилею Банка Англии) // Деньги и кредит. — 1994. — № 4-5.
2. Смит В. Происхождение центральных банков / Пер. Ип-т Пац. модели экономики. — М., 1996.
3. Кауфман И. И. История банковского дела в Великобритании. — С.Пб., 1877.
4. Про право Банку Англії випускати банкноти та враховувати комерційні векселі писав російський вчений М. Ф. Орлов. Розглядаючи детально фінанси Англії та Франції в період, обраний вченим, М. Ф. Орлов з розвитком системи державного кредиту пов'язав наявність мережі банків, кредитної системи, притаманних розвинутому капіталізму. М. Ф. Орлова визнають основоположником вчення про державний кредит, теоретичні розробки якого поклали певний відбиток на всю наступну літературу з цієї проблеми. Див.: У истоков финансового права / Под ред. А. П. Козырица. — М.: Статут, 1998. — С. 398-402. — (Золотые страницы русского финансового права).
5. Public general Acts. — 1946. — Ch. 20.
6. Wade E., Bradley A. Constitutional and Administrative Law. — L.: Longman, 1991.
7. Public general Acts. — 1954. — Ch. 12.
8. Public general Acts. — 1979. — Ch. 60.
9. Speech by Eddi George, Governor of the Bank of England 19 Nov. 1999.
10. Цей Закон англійськи вчені вважають частиною Конституції. Див.: Wade E., Bradley A.

- Constitutional and Administrative Law. — L.: Longman, 1991; Ware R. EMU: the Constitutional Implications. Research Paper 98/78. — L.: House of Commons Library, 1998.
11. Bank of England Act 1998. — Ch. 2.
 12. George E. Bank of England has become more independent // Central Banking. — 2000. — № 1.
 13. Гейвацдов Я. А. Особенности правового регулирования банковской системы Соединенного Королевства // Государство и право. — 2001. — № 9.
 14. Вісник ІВУ. — 2001. — № 4.
 15. Бурпашов И. Великобритания и евро // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — № 9.
 16. Фінансово-кредитна система України — Росії (XVIII–XX ст.) / В. С. Стельмах, І. І. Д'якопова, І. В. Сало та ін.; За ред. І. В. Сала. — Суми: Слобожанщина, 2000.
 17. Коломиец А. Финансовые реформы русских царей (от Ивана Грозного до Александра Освободителя): Очерки. — М., 2001.

УДК 343.98(477)(091)

В. В. Комаха

ПЕРШІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ УСТАНОВИ В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ

Криміналістичні установи в Україні почали формуватися вже на початку ХХ ст. Першим прикладом цього було впровадження в практику боротьби зі злочинністю нового цивілізованого методу реєстрації злочинців, який мав назву антропометричний, шляхом відкриття в Києві у 1902 р., з ініціативи начальника розшукового відділення Г. М. Рудого, антропометричного кабінету. Г. М. Рудий був призначений на цю посаду 9 серпня 1901 р. і завдяки чому скористався закордонним службовим відрядженням, відвідав у вересні і жовтні 1901 р. розшукові поліції в містах Лондоні і Парижі, де докладно ознайомився з постановкою питання стосовно розшукової справи. Результатом цього ознайомлення була повна реорганізація розшукової справи в Київському розшуковому відділенні, де, зокрема, було улаштовано антропометричне бюро — прототип першої криміналістичної установи.

За висловленням Г. М. Рудого, антропометрична система на той час без будь-якого сумніву була б самим достовірним засобом для офіційного впізнання особистості, якщо б вона була введена повсюди в Російській імперії, тобто у всіх поліціях і місцях відбування покарання і якщо б всі ці установи надсилали по одному екземпляру антропометричних карток в центральне антропометричне бюро.

У 1904 р., завдяки ініціативі і зусиллям того самого начальника розшукової частини Києва Г. М. Рудого, здійснюється впровадження нових прогресивних криміналістичних методів і засобів боротьби зі злочинністю, які були ним запозичені в результаті ознайомлення зі станом криміналістики на Заході. Зокрема, його перебування у Дрездені у вересні 1903 р. на виставці благоустрою міст, на яку він був спеціально відряджений для ознайомлення з новими досягненнями криміналістики з метою використання їх в Київському розшу-